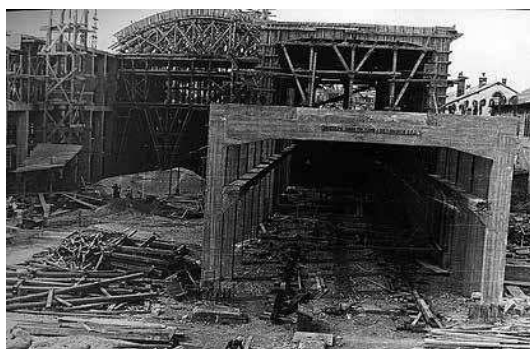


## INDUSTRIJSKA FOTOGRAFIJA – SVIJET RADA I PROIZVODNJE

LANA SKULJAN BILIĆ □ Povijesni i pomorski muzej Istre – Museo storico e navale dell'Istria, Pula



sl.1. Ruševine postrojenja i radionica brodogradilišta na otočiću Uljanik, oko 1947.

sl.2. Obnova proizvodnih hala na otočiću Uljanik, 1947.

### Uvod: fotografija kao muzejski predmet

Glavna su svojstva fotografije kao suvremenog sredstva bilježenja i vizualnog predstavljanja stvarnosti istinitost, točnost, brzina i mogućnost umnožavanja. Razvija se strelovitom brzinom, a njezina uloga i značenje kontinuirano se mijenjaju. U početku se čovjek, u težnji da trajno sačuva izgled svoga lika, njome koristio kao instrumentom bilježenja neizbrisivih uspomena. S vremenom je fotografija prerasla tu početnu ulogu memorijskog alata i pretvorila se u snažan medij evidentiranja i izražavanja svih aspekata čovjekova života i djelatnosti.

Intenzivan razvoj fotografske tehnike i tehnologije, osobito u posljednjih 20 godina, doveo je do velikih promjena i izazvao revoluciju u povijesnom razvoju fotografije. Usprkos tome što je revolucija dovela do promjene dotad dominantnoga analognog oblika fotografije u digitalni, fotografija je i dalje zadržala svoja prijašnja glavna obilježja. Te su fluktuacije, naravno, utjecale i na promjenu odnosa muzeja prema fotografiji kao muzejskom predmetu i sredstvu rada u suvremenoj muzejskoj praksi. Danas se ona koristi i obrađuje u muzeju na tri načina.

Dva se načina odnose na sekundarni djelokrug muzejske djelatnosti u sklopu kojega se fotografija iskorištava kao sredstvo dokumentiranja izgleda i stanja muzejskih predmeta te kao medij vizualnog prezentiranja prošlosti i sadašnjosti u muzejskoj prezentaciji.

Treći način odnosi se na shvaćanje fotografije kao muzejskog predmeta i na njezinu muzealnost. Pritom je ona dokument stvarnosti iz koje je izdvojena. Muzealnost fotografije kao predmeta vezana je za dva elementa – za fizičku strukturu i za vizualni sadržaj.<sup>1</sup>

U toj ulozi fotografije u prvi plan izbijaju njezine muzeološke vrijednosti: originalnost, neponovljivost i povijesna dokumentarnost. U muzejskoj se praksi na temelju tih vrijednosti očituju dva različita aspekta prikupljanja fotografija. Jedan je svojstven umjetničkim muzejima, u kojima se fotografije prikupljaju i obrađuju kao primjer osobnoga vizualnog stila u skladu s estetskim i oblikovnim vrijednostima, a vremenski prostor i povijesna određenost sekundarne su oznake. Drugi je aspekt tipičan za muzeje specifične namjene (povijesne, vojne, etnografske, školske, sportske), koji fotografije prikupljaju i obrađuju kao *fotodokument* s osnovnim obilježjima kulturno-povijesne vrijednosti.<sup>2</sup>

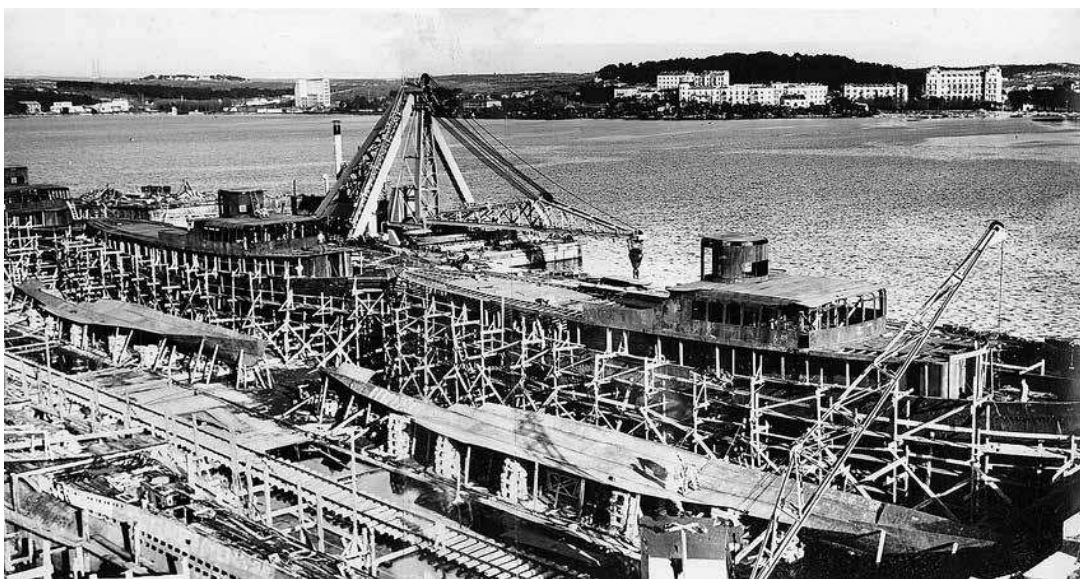
### O zbirci

U Povijesnome i pomorskom muzeju Istre – Museo storico e navale dell'Istria fotografija je od najranijih dana zastupljena kao fotodokument kulturno-povijesne vrijednosti i pomoćno sredstvo muzejske prezentacije i dokumentacije.<sup>3</sup> Zbirka fotografija, negativa i fotografske opreme jedna je od najstarijih muzejskih zbirki i u svom fondusu danas ima 13 790 predmeta. Utemeljena je 1968., kada je oformljena Knjiga inventara pod nazivom Zbirka fotografija. Iako je službeni naziv zbirke mnogo godina bio sadržajno ograničen na jednu vrstu građe, odnosno na fotografije, u nju su se pohranjivali i drugi primjerci fotografske građe poput negativa na staklu i filmu. S promjenom i proširenjem politike skupljanja 2009. izmijenjen je i proširen službeni naziv zbirke. Fundus se kontinuirano dopunjuje različitim načinima nabave – otkupom, donacijama, ostavštinama i terenskim prikupljanjem. Osnovni su kriteriji otkupne i akvizitorske

<sup>1</sup> Maroević, Ivo. Fotografija kao muzejski predmet. *Informatica Museologica* 31 (2000), str. 14.

<sup>2</sup> Ivanaš, Rhea. Zbirke fotografija i fototeke u zagrebačkim muzejima. *Informatica Museologica* 31 (2000), str. 22.

<sup>3</sup> Povijesni i pomorski muzej Istre – Museo storico e navale dell'Istria specijalizirani je muzej regionalnog djelokruga. Djeluje kao javna kulturno-znanstvena ustanova na području Istarske županije. Njegova muzejska djelatnost temelji se na skupljanju, čuvanju, istraživanju, zaštiti, pohrani, vrednovanju i prezentaciji različitih aspekata materijalne i nematerijalne baštine Istre od 15. st. do danas. Fundus Muzeja obuhvaća više od 100 000 predmeta kulturno-povijesnoga, političkoga, vojnoga, gospodarskoga i etnografskog značenja, raspoređenih u 18 zbirki.



sl.3. Prve novogradnje serije putničkih brodova za tvrtku Jadrolinija iz Rijeke, 1952.

sl.4. Uljanik, prvi teretni brod vlastite proizvodnje na opremnoj obali, 1956.



aktivnosti kvaliteta fotografije, tehnika njezine izvedbe i fotodokumentarnost.<sup>4</sup> Bogat fundus zbirke sastavljen je od raznovrsnih predmeta sistematiziranih u nekoliko grupa prema vrsti građe: analogne fotografije raznovrsnih žanrova u crno-bijeloj i kolor tehnici; negativi i pozitivni na staklu i filmu; dijazpozitivi; fotografski albumi; fotografske kamere i aparati; okviri za fotografije te praktični i uporabni predmeti fotografskog obrta i amaterizma. Organizacija zbirke temelji se na kronološkom načelu, prema kojemu se putem raznovrsne fotografske građe prati povijesni tijek zbivanja na području Istre od sredine 19. do kraja 20. st.<sup>5</sup> Unutar svakoga kronološki definiranog razdoblja predmeti su razvrstani i složeni prema ovim odrednicama: vrsti fotografije, autoru, mjestu djelovanja fotografa i temi. Sve vrste fotografija<sup>6</sup> u imponantnom su broju zastupljene u fundusu zbirke, no nisu i sve dosad podjednako istražene i prezentirane javnosti. Jedna od njih vrlo je zanimljiva i rijetko proučavana industrijska fotografija.

### Industrijska fotografija

Pojava tog tipa dokumentarne fotografije datira iz druge polovice 19. st., ali ni do danas nije u potpunosti istražena. Riječ je o posebnom području primijenjene fotografije u kojemu je sadržaj važniji od forme i koje pruža manje mogućnosti za osobno izražavanje fotografa i njegovu umjetničku kreativnost. Najčešće je nastajala prema narudžbi poslovnih subjekata ili države, unutar tvornice ili postrojenja, a na njoj su motivi industrijskih kompleksa, tvorničkih pogona, proizvodnih procesa, radnika u radnom okruženju i konačnih rezultata proizvodnje. Angažirani fotograf mora potpuno ovladati fotografskom tehnikom i dobro poznavati materiju snimanja. Primjenjuje se za različite svrhe: za predstavljanje tvornice ili industrijskog kompleksa javnosti, kao sastavni dio obavijesti za različite medije i za izradu promotivnih materijala. Osnovna su obilježja te specifične vrste fo-

tografija u ovom radu obrađena unutar sistematizacije i analize dviju fotografskih arhiva: archive industrijskog kompleksa Brodogradilišta i tvornice dizelskih motora *Uljanik* te archive tvornice trikotažne industrije *Arena d.d. Pula*.

### Fotografska arhiva Brodogradilišta i tvornice dizel motora *Uljanik*

Bogata fotografska arhiva industrijskog kompleksa Brodogradilišta i tvornice dizelmotora *Uljanik* donirana je Muzeju 1990. Sastoji se od 1171 predmeta (negativi na filmu i staklu, kontakt-kopije, crno-bijele i kolor fotografije, reklamni fotografski albumi).

Nastala je u razdoblju od kraja 1940-ih do 1990. u sklopu posebne fotografske službe organizirane radi dokumentiranja cjelokupne proizvodnje, proizvodnih procesa i postrojenja. Crno-bijeli negativi srednjega formata na filmovima različitih proizvođača (*Perutz, Agfa, Kodak*) uloženi su u košuljice od paus-papira te zajedno s kontaktnom kopijom ili fotografijom (9 x 12, 8 x 8, 6 x 6 cm) pohranjeni u bijelu papirnatu uložnicu s logom tvornice. Fotografije su većim dijelom razvijene u crno-bijeloj tehnici na sjajnim fotografskim papirima, s naglašenim bijelim marginama. Samo ih je nekoliko razvijeno na fotografskom papiru u boji i u formatu 13 x 18 cm. Prilikom preuzimanja arhive nije uočeno da postoji ili da je primijenjeno neko definirano načelo sistematizacije građe.

Zahvaljujući rukopisnim bilješkama zapisanim običnom olovkom na paus-košuljicama, provedeno je legendiranje negativa i fotografija. Sadržaj arhiva pouzdano prati povijesni razvoj i uspon brodograđevnog diva koji je svojim djelovanjem obilježio gospodarsku i socijalnu povijest Pule i Istre u drugoj polovici 20. st.<sup>7</sup> Detaljnom analizom cjelokupne arhive utvrđen je kronološki kriterij za njezinu organizaciju u tri cjeline.

4 Osim na navedenim kriterijima, otkup i skupljanje građe zasniva se i na nekoliko temeljnih pravila u skladu sa Statutom i poslanjem Muzeja. Prema tim pravilima, novozaprimljeni se predmeti moraju obvezno odnositi na političku, vojnu, gospodarsku, socijalnu i kulturnu povijest Istre.

Važno je da prikupljena fotografska građa bude vezana za geografski prostor Istre, koji obuhvaća područja što su danas u sastavu triju država – Hrvatske, Slovenije i Italije, a nalaze se i izvan današnje upravne jedinice Istarske županije – Liburnija (Opatija, Ika, Lovran, Kastav) te otoci Cres, Lošinj i Susak.

5 Zbirka je kronološki organizirana unutar šest razdoblja: I. razdoblje (1862. – listopad 1918.), II. razdoblje (studeni 1918. – rujan 1943.), III. razdoblje (listopad 1943. – svibanj 1945.), IV. razdoblje (lipanj 1945. – rujan 1947.), V. razdoblje (listopad 1947. – 1954.), VI. razdoblje (1955. – 1990.) i VII. razdoblje (poslije 1991.).

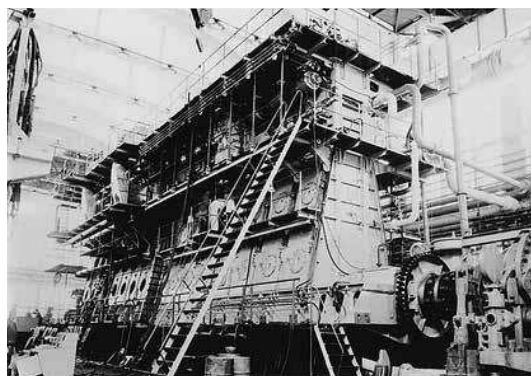
6 Riječ je o portretnim, panoramskim, mornaričkim, stereoskopskim, dokumentarnim, reportažnim, kazališnim, sportskim i industrijskim fotografijama.

7 Nakon odluke viceadmirala Hansa Bircha Freiherra von Dahlerupa o Puli kao glavnoj ratnoj luci austrijske mornarice utemeljen je 1856. Pomorski arsenal (*K. K. KRIEGS MARINE SEE ARSENAL*) i postavljeni su temelji brodograđevne industrije u Puli i Istri. Cjelokupna djelatnost bila je sve do 1918. usmjerena na proizvodnju različitih brodova austrijske, a od 1867. austro-ugarske ratne flote.

sl.5. Interijer Tvornice dizel motora, oko 1965.

sl.6. Papirnata uložnica s logom brodogradilišta za pohranu negativna i fotografija

sl.7. Naslovnica reklamnoga albuma m/b – ALEKSANDAR GRIN



Prva se cjelina odnosi na razdoblje od 1945. do 1954., odnosno na razdoblje poslijeratne obnove i izgradnje. To je vrijeme kada su svi naponi bili usmjereni na opstanak i obnovu brodogradilišta. Teške socijalno-društvene prilike nisu spriječile pojedince da svojim fotografskim aparatima sačuvaju uspomene na važne momente tog razdoblja. Na fotografijama su ostali trajno zabilježeni prizori raščišćavanja ruševina razorenih zgrada, popravka radionica i drugih sredstava za proizvodnju tijekom anglo-američke vojne uprave (1945. – 1947.).<sup>8</sup> Nakon rješenja pitanja višegodišnjega stranog vlasništva nad brodogradilištem osposobljeni su suhi dokovi i proizvodne hale na otočiću Uljaniku.

Nastaju snimke prizora prvih dokovanja i remonta brodova trgovačke i ratne mornarice te rekonstrukcija starih brodova i olupina.

Primjerice, fotografije čuvaju slikovnu uspomenu na važne trenutke kada je olupina talijanskoga motornog broda *Ramb III*, pretvorena u poznati školski brod *Galeb*. Ubrzo je brodogradilište na otoku 1949. pripojen i kopneni dio postrojenja, odnosno nekadašnji Arsenal. Stvorena je jedinstvena organizacijsko-proizvodna cjelina koja se sastojala od pogona za izradu trupa broda, pogona za dokovanje i popravke na otoku te pogona za izradu opreme i opremanje brodova u Arsenalu. Novi ustroj omogućio je da početkom 1950-ih započnu i prve gradnje novih brodova zasnovane na novom konceptu izgradnje. Postupkom zavarivanja i predmontaže od 1952. do 1954. nastaje serija putničkih brodova za tvrtku *Jadrolinija* iz Rijeke, koji su nosili imena domaćih književnika. Od tada se ustalila praksa serijskog snimanja svake nove gradnje broda po fazama proizvodnog procesa. Glavna su obilježja tih fotografija snimanje na otvorenome te različiti kutovi i pozicije snimanja. Fotograf je pratio izgradnju svakog broda, i to od pripreme cjelokupnoga građevnog materijala u posebnim radionicama (cjevskoj, brodkomehaničarskoj, bravarsko-linarskoj i stolarskoj). Potom je snimao pripreme za početak gradnje na navozu i postavljanje kobilice, čime je službeno počinjala svaka nova gradnja. Ta je faza proizvodnog procesa za svakog fotografa bila izuzetno zahtjevna jer je trebalo snimiti svaki trenutak gradnje, sve do velike svečanosti predaje broda moru. Nakon porinuća, koje je uvijek pratio velik broj radnika i posje-



titelja, fotograf je svoj zadatak nastavio na novoj poziciji – na kopnenom dijelu postrojenja, gdje se obavljalo unutarnje opremanje broda. To je bila posebna prilika za svakog snimatelja jer bi tada prvi put dobio mogućnost snimanja detalja broskog interijera. Slijedile su probna vožnja i svečana predaja broda naručitelju. Uz proizvodni proces, važan detalj na fotografijama bili su i radnici snimljeni uz svoje strojeve i alate tijekom izvođenja raznovrsnih poslova u izgradnji broda. Osim dominantnih motiva razvoja i poboljšanja brodogradnje kao temeljne aktivnosti, fotografijom su zabilježeni i važni trenutci proširenja te djelatnosti. To potvrđuju prizori interijera novosagrađene strojograđevne hale, odnosno Tvornice dizelskih motora.

Druga se cjelina odnosi na razdoblje od 1954. do 1975., koje su obilježili procvat proizvodnje i iznimni poslovni uspjesi. Kontinuirano je nastavljeno serijsko snimanje svih poslovnih podviga na jednak način kao i u prethodnom razdoblju: od gradnje manjih brodskih jedinica preko serije putničko-teretnih obalnih brodova tipa "grad" do serije putničkih brodova i riječnih tankera-teglenica. U tom razdoblju nedvojbeno je bila važna 1956. godina, kada je u povodu 100. obljetnice osnutka brodogradilišta izgrađen i porinut prvi teretni brod vlastite proizvodnje *Uljanik*, s pogonskim dizelskim motorom također vlastite proizvodnje.

Cijelo desetljeće bilo je u znaku efikasne proizvodnje teretno-linijskih i putničkih brodova za domaće i strane kompanije poput teretnog broda *Al Mohattam* iz 1958., izgrađenoga za Egipat, teretnog broda za rasuti teret *Bela Krajina* i najvećega putničkoga broda *Anna Nery* za

<sup>8</sup> Dolazak predstavnika talijanske vlasti u studenome 1918. i izbijanje gospodarske krize utjecali su i na sudbinu Pomorskog arsenala koji nije bio uključen u veliku djelatnost izgradnje talijanske trgovačke i ratne flote. Odlukom talijanskih vlasti Arsenal je podijeljen na dva dijela. Brodogradilište na otočiću Uljaniku postalo je temeljem privatnog kapitala – dioničkog društva *Cantiere Navale Scoglio Olivi*, a kopneni dio Arsenala na obali preuzela je talijanska mornarica. U vrijeme Drugoga svjetskog rata brodogradilište je služilo za popravak talijanskih i njemačkih podmornica. Uslijedilo je kratko razdoblje njemačke okupacije, tijekom kojega je brodogradilište organizirano kao središte pomorske baze te je postalo meta savezničkih bombardiranja. U 12 zračnih napada srušen je veći dio zgrada te uništena oprema i razoreni dokovi.



sl.8. Predaja tvornice trikotažnih proizvoda na upravljanje radnicima, 1950.

sl.9. Radnici u prostoru šivaone sa starim ručnim strojevima, oko 1960.

Brazil, izgrađenoga prema *Uljanikovu* projektu. Potkraj 1960-ih na snimkama su trajno dokumentirani prizori nove koncepcije gradnje velikih, tzv. mamut-brodova, što je bilo uvjetovano zahtjevima tržišta i težnjom većoj konkurentnosti u proizvodnji tankera i brodova za rasuti teret.

Fotograf je dobio priliku da snimi i prve prizore do tada rijetko primjenjivane tehnologije sekcijske gradnje broda u dva dijela koji se spajaju u vodi tehnikom poluautomatskoga i automatskog zavarivanja. Njegova je kamera uhvatila i trenutke zavarivanja koje se provodilo istodobno po cijelom presjeku broda iznutra i podvodno izvana uz pomoć specijalnog tunela spojenoga na vanjsku oplatu. Tako su snimljene, primjerice, gradnje brodova *Bellary*, *Barauni*, *Bailadila*, *Berge Istra*, *Berge Vanga*, *Wiri*, *Nyala*, *Tarfala* i *Torne*, svi za inozemne naručitelje.

Uz uspješan i aktivan rad proizvodnih jedinica, objektivni kamera uhvatili su i važne trenutke modernizacije cjelokupnoga industrijskog kompleksa početkom 1970-ih. Uspješni poslovni pothvati brodogradilišta i njegovih drugih postrojenja nastavljaju se fotografski dokumentirati prema ustaljenim načelima i u posljednjem razdoblju nastanka arhive, od 1975. do 1990. Na snimkama su sačuvani prizori najvećega poslovnog uspjeha iz tog razdoblja – izgradnje tankera *Kanchenjunga*, broda najveće nosivosti od 277 120 t, kakav dotad nije izgrađen ne samo u *Uljaniku* nego ni u nekadašnjoj Jugoslaviji. Serijske snimke predočuju izgradnju raznovrsnih serija brodova (brodova za željeznička vozila s dvojnog krmom, višenamjenskih brodova, tankera za prijevoz preradevina, putničko-teretnih brodova i dr.), kao i početak uspješne proizvodnje objekata morske tehnologije.

#### Fotografska arhiva tvornice trikotažne industrije *Arena d. d. Pula*

Nezaobilazan subjekt gospodarskog života grada Pule u drugoj polovici 20. st. bila je i tvornica trikotaže *Arena d. d. Pula*. O povijesti i tradiciji djelovanja te jedine istarske modne kuće tijekom dugih 65 godina danas svjedoči opsežna fotografska arhiva. Sadržava 2456 predmeta (crno-bijelih i kolor fotografija, albuma spomenara) koji



čuvaju uspomene i sjećanja na nekad najvećeg proizvođača trikotažnih odjevnih predmeta na prostoru Hrvatske i okolnih zemalja. U Muzej su dopremljeni 2015., u danima kada su tvornica i njezin radni kolektiv proživljavali svoje najteže dane koji su imali tužan kraj – zatvaranje tvornice zbog stečaja. U stvaranju arhive očituje se težnja za kontinuitetom fotografskog dokumentiranja cjelokupne djelatnosti od kraja 1940-ih do sredine 2000-ih. Cjelokupni sadržaj arhive detaljno je sistematiziran prema dimenzijama fotografija, godinama njihova snimanja i motivima te je uložen u fotografske albume, što pokazuje organiziranu brigu o fotodokumentaciji u sklopu službe općih poslova. Atribucija fotografija vrlo je jednostavna i bilo ju je moguće provesti za velik broj snimaka jer su na poledini mnogih bili otisci žiga s imenom fotografa i nazivom atelijera. Radi dokumentiranja djelatnosti i konačnih proizvodnih produkata, tvornica je angažirala lokalne fotografske radnje i pojedince kao što su *Foto Orel*, odnosno Alojz Orel, *Foto Kovačić* i *Fotoreportaža Boro Đuro*. Fotografije standardnih dimenzija (6 x 9, 9 x 12, 9 x 14, 10 x 15, 13 x 18, 18 x 24, 30 x 40, 40 x 50 cm), razvijene su na raznovrsnim fotografskim papirima i prate povijesne faze razvoja tvornice. Razdoblje uspona i razvoja tvornice tijekom 1950-ih zabilježeno je manjim brojem crno-bijelih fotografija.<sup>9</sup> Uslijedilo je tzv. zlatno doba tvornice, koje je trajno zabilježeno na velikom broju fotografija u boji, a trajalo je do sredine 1990-ih.<sup>10</sup>

Od 1972. do 1975. pratio se i fotografijama dokumentirao svaki detalj modernizacije proizvodnih pogona, od

9 Proizvodnja trikotažnih odjevnih predmeta od različite prede za žene, djecu i muškarce započela je 1948. osnutkom nove proizvodne jedinice u prostoru bivše talijanske tvornice duhana. Opremljena starim ručnim strojevima, postala je mjesto zapošljavanja mnogih pulskih žena i rasadnik snažnoga ženskoga kolektiva koji je iz dana u dan ostvarivao sve bolje poslovne rezultate. Veliku povijesnu važnost imao je trenutak kada su upravljanje tvornicom 1950. preuzele radnice. To je bio odraz društveno-političkih prilika u kojima se promicalo nastojanje da se žene aktivno uključe u proces rada radi obnove industrijske proizvodnje. Od 1952. tvornica je nosila ime *Olga Ban*, po istaknutoj aktivistici NOP-a i žrtvi NOB-a u Istri. Uslijedili su i prvi istupi i predstavljanja proizvoda na domaćim sajmovima mode i tekstila, što je pridonijelo povećanju broja zaposlenih i prastu proizvodnje. Zbog zastarjelih strojeva i nedostatka stručnog osoblja tvornica potkraj 1950-ih proživljava prvu krizu. U težnji da se prevlada kriza, povećala konkurentnost i ponuda proširi na veće tržište te da tvornica bude sposobna pratiti svjetske trendove, 1962. donesena je odluka o reorganizaciji i udruživanju triju tvornica trikotaže u Istri: *Olge Ban* iz Pule, *Umberta Gorjana* iz Novigrada i *Istranke* iz Pazina u jedinstvenu poslovnu organizaciju *Arena*. Ubrzo je rezultat te poslovne odluke prezentiran na modnoj reviji tvorničkih kolekcija u pulskom amfiteatru 1964. Dugoročno, to se poslovno rješenje nije pokazalo dovoljno isplativim za prevladavanje krize. Stoga se tvornica trikotaže iz Novigrada 1968. izdvojila iz grupe, a trikotažne tvornice iz Pule i Pazina nastavile su zajednički raditi pod nazivom *Arena – trikotažna industrija*.

sl.10. Modernizirana pletiona, 1972.

sl.11. Stomatološka ambulanta u sklopu tvorničkoga postrojenja, oko 1975.



krojačnice i pletionice, preko šivaonice do prostorija za kontrolu kvalitete proizvoda, glačanje, kemijsko čišćenje i skladištenje. Sve je to pridonijelo proizvodnji trikotažnih odjevnih predmeta visoke kvalitete i u skladu s modnim trendovima. To su potvrdili i višegodišnji nastupi na mnogim inozemnim i domaćim sajmovima mode na kojima je tvornica osvojila brojna priznanja i nagrade. Osim snimanja u tvorničkim pogonima, angažirani su fotografi imali i terenski zadatak – snimiti prostore i ambijente *Areninih* prodavaonica u Puli i diljem Hrvatske. Razdoblje stagnacije i propasti od sredine 1990-ih i tijekom 2000-ih zabilježeno je na manjem broju fotografija u boji. Razlozi za to su mnogobrojni. Uz promjenu organizacije i tehnologije proizvodnje te drastičnog smanjenja broja zaposlenih, mnoge su aktivnosti i povlastice ukinuti jer se financijsko stanje tvornice ozbiljno pogoršalo. Od prvih dana djelovanja, osim na industrijska postrojenja i proizvodni proces, pozornost fotografa bila je usmjerena na život tvornice i njezinih radnica izvan tvorničkih hala i daleko od strojeva. Stoga je u ovoj arhivi, za razliku od prethodno opisane, jače naglašena socijalna tematika.

Pokazatelji brige o radnicama u cjelokupnoj organizaciji tvornice bili su česta tema angažiranih fotografa. Od najranijih dana rada tvornice zadovoljstvo radnika na radnome mjestu i izvan njega bilo je osobito važno, što se nastojalo osigurati na različite načine. Jedan od prvih primjera te brige jesu snimljeni prizori uređenoga tvorničkog restorana u kojemu su radnice tijekom radnog vremena mogle pojesti topli obrok. Zaposlenici su imali i organiziranu zdravstvenu skrb, ustrojenu unutar nekoliko liječničkih ambulanti. Pozornost se pridavala i edukaciji u sklopu radnih akcija i organiziranih izleta. Na svečanim dodjelama priznanja i nagrada za 15, 25 i 35 godina rada u tvornici uvijek je bio prisutan i fotograf. Te su proslave održavane u Crvenoj dvorani Doma JNA (danas Dom hrvatskih branitelja) i bile su objedinjenje s proslavom Dana žena 8. ožujka.

Zahvaljujući fotografijama, sačuvane su uspomene na dirljive prizore dodjele priznanja i nagrada svakoj radnici i radniku, koje su ih ispunjavale radošću i ponosom. Jednako važne bile su i organizirane proslave za radnike koji su odlazili u mirovinu. Poseban dio arhive čine fotografije s prizorima sudjelovanja tvornice na svim važnim modnim sajmovima i revijama na prostoru nekadašnje Jugoslavije, od Ljubljane preko Zagreba do Beograda



i drugih manjih mjesta. Riječ je o serijski snimljenim fotografijama u boji, pretežito većih dimenzija. Obično su ih snimali fotografi koje je angažirao organizator sajma, a većina njih na poledini ima otisak žiga s podacima o snimatelju. Na njima prevladavaju motivi izloženih i aranžiranih tvorničkih proizvoda u sklopu izdvojenih paviljona. Važnost tih dokumentarnih snimaka jest to što prezentiraju cjelokupni proizvodni asortiman tvornice koji je bio rezultat velikog truda i marljivoga rada cjelokupnoga radnog kolektiva *Arene – trikotažne industrije*.

#### Upotreba industrijske fotografije za reklamne i propagandne svrhe

Svaka se tvornica svojim fotografijama na različite načine koristila za predstavljanje poslovanja široj javnosti. U brodogradilištu je bila dominantna uloga industrijske fotografije u ilustriranju mjesečnika – biltena *Uljanik*.<sup>11</sup> Fotografije industrijskog žanra ponajprije su služile kao slikovna dopuna različitim biltenskim rubrikama. Drugi oblik uporabe fotografija prezentira posebna vrsta reklamnih fotografskih albuma. Izrađivala ih je i opremala tvrtka *Exportprojekt* iz Ljubljane radi reklamiranja procesa izgradnje pojedine serije brodova i kao trajnu uspomenu na graditeljski pothvat za naručitelja. Raskošno opremljeno izdanje albuma horizontalnog formata radi zaštite je uloženo u kartonsku uložnicu. Korice su izrađene od tvrdog kartona i izvana prevučene umjetnom kožom, a iznutra svilom. Na naslovnoj su korici u tehničkom zlatotisku otisnuti službeni naziv i logo brodogradilišta te naslov albuma. U korice je metalnim zakovicama ukoričeno 16 originalnih crno-bijelih fotografija s motivima izgradnje i opremanja određenoga broda. Uz njih je priložen i list s podacima o nazivu i tipu broda, naručitelju, službenom broju gradnje i tehničkim karakteristikama broda.

*Arena – trikotažna industrija* koristila se industrijskim fotografijama za ilustriranje promidžbenih materijala u obliku sitnog tiska i za izradu specijalnih albuma ka-

<sup>10</sup> To se razdoblje podudara s vremenom kada je direktor tvornice bio Ivan Škrinjarić, čovjek zaslužan za uspješnu primjenu dugoročnog programa modernizacije i za uspon pulske tvornice u sam vrh tekstilne industrije.

<sup>11</sup> Izlazio je s kraćim prekidima od 1955. do 1990. kao glavno sredstvo informiranja šire vanjske i unutarnje javnosti.

taloga. Oni su imali prezentacijsku namjenu jer su se sastojali od uzoraka pojedinih tkanina i desena te od fotografija gotovih proizvoda kako bi budući naručitelji dobili detaljan uvid u proizvodni program i lakše donijeli odluku o narudžbi.

## LITERATURA

1. Fizi, Milan. 1977. *Fotografija*. Zagreb: Grafički zavod Hrvatske.
2. *Fotografija 20. stoljeća Muzej Ludwig u Kölnu* (koncept). Misselbeck, Reinhold. Taschen, Italy; VBZ, 2004.
3. *Istra u Titovo doba: naša novija povijest, gospodarska i društvena dostignuća*. 2013. Ravnić, Tomislav, gl. ur. Pula: Savez antifašista Istarske županije; Histria Croatica c.a.s.h. d.o.o.
4. Ivanuš, Rhea. Zbirke fotografija i fototeke u zagrebačkim muzejima. *Informatica Museologica*, 31 (2000), Zagreb.
5. Maroević, Ivo. Fotografija kao muzejski predmet. *Informatica Museologica*, 31 (2000), Zagreb.
6. Prosoli, Iva. Industrijska fotografija Toše Dabca šezdesetih godina dvadesetog stoljeća iz fundusa arhiva Toše Dabca. *Život umjetnosti*, 80 (2007), Zagreb.
7. *Uljanik 1856*. 2006. Markulinčić, Hrvoje; Debeljuh, Armando, ur. Pula: Uljanik d.d., 2006.

## LINKOVI

Maksić, Maja. Trikotaža Arena Pula – etnologija ženskog rada, diplomski rad.

URL: <https://zir.nsk.hr/islandora/object/unipu:979> (18. travnja 2018.)

Mikić, Krešimir. ABeCeDa Fotografije – Fotografski stil. URL: <https://fotografija.hr/abeceda-fotografski-stil> (17. travnja 2018.).

Miklošić, Mihael. Impresivna industrijska fotografija. URL: <http://dizajnsvakidan.com/impresivna-industrijska-fotografija> (17. travnja 2018.).

Kelava, Ivan. U potrazi za dobrom fotografijom. URL: <https://ivan-kelava.blogspot.hr/p/industrijska-fotografija.html> (17. travnja 2018.).

Primljeno: 21. travnja 2018.

## INDUSTRIAL PHOTOGRAPHY – THE WORLD OF WORK AND PRODUCTION

Photographs of industry are an extremely important and well represented photographic genre in the holdings of the Collection of Photographs, Negatives and Photographic Equipment of the Historical and Maritime Museum of Istria - Museo storico e navale dell'Istria, which is one of a total of eighteen collections of the Museum and has in its holdings 13 414 objects – various kinds of photographs, negatives, photographic accessories and equipment. This is a special area of applied photography in which content is more important than form and in which there are fewer opportunities for personal expression on the part of the photographer and for artistic creativity. The appearance of this type of documentary photograph dates back to the second half of the 19th century, but has not yet been thoroughly explored. It was mostly commissioned within some factory or plant, and covered motifs of industrial complexes, manufacturing plants, manufacturing processes and workers in the work environment. This paper presents the basic features of industrial photography based on two photographic archives: the large industrial complex of the Uljanik shipyard and diesel engine factory and the Olga Ban or Arena d.d. knitwear factory.

Today, these photo archives are a relevant and objective document for exploring the history of shipbuilding and the textile industry in Istria.

They were created from the second half of the 1940s to the late 1980s. They testify to important events in each of these industrial complexes, of their technological and economic progress, and the changes they have experienced over the many years of their operations. They familiarise us with the time of post-war reconstruction, dynamic industrial development and economic growth that took hold of Pula and Istria from the 1950s.